

GALI MÁTÉ

CSEHSZLOVÁK–MAGYAR HATÁRTÁRGYALÁSOK ÉS A BARTHA–HODŽA-EGYEZMÉNY

Az 1918-as esztendő sorsfordító időszak volt Magyarország történelmében. Tavaszszal még úgy tűnt, hogy az első világháború balkáni és keleti hadszínterein aratott győzelmeivel az Osztrák–Magyar Monarchiának sikerült letörnie a szerb és román irredenta célokat, illetve kihúznia a nálánál sokkal hatalmasabb cári Oroszország hódító törekvéseinek méregfogát.¹ Június elején a mérsékelt konzervatív *Pesti Hírlap* napilap vezércikke a központi hatalmak háborús győzelmébe vetett hit optimizmusával az alábbiakat írta: „Mialatt a nyugat legerősebb államai az új világrész segítségével birkóznak Németországgal s a véres küzdelmek elérték tetőfokukat, azalatt a központi hatalmak szépen csöndben tárgyalgatnak az összes keleti kérdésekben. Mire a nagy általános békekonferencia összeül, mi már a Kelet és a Balkán problémáit mind megoldottuk s befejezett tényekkel állunk majd az entente elé.”²

Röviddel e cikk megjelenését követően azonban a hadihelyzet drámaian megváltozott. 1918. augusztus 8-án a világégés igazi súlypontjának számító nyugati fronton az antant összehangolt támadást indított a németekkel szemben. Túlerőben lévő csapataik áttörték az arcvonalat és szeptember végére súlyos vereséget mértek ellenségeikre.³ Németország ezzel végleg elveszítette a konfliktus győztes befejezésének esélyét, Erich Ludendorff német gyalogsági tábornok pedig úgy fogalmazott világháborús emlékirataiban, hogy augusztus 8-a volt „a német hadsereg fekete napja”.⁴

Az olasz fronton sem voltak kedvezőbbek a körülmények. Június második felére kudarcba fulladt az osztrák–magyar hadsereg utolsó nagy offenzívája – második piavei csata –, aminek nyomán az ifjú uralkodó, IV. Károly király felmentette annak legfőbb szorgalmazóját, Franz Conrad von Hötzendorf tábornagyot. A neves magyar katonai szakíró – és katonatiszt –, Julier Ferenc a világháborúról közölt fontos művében annak a meggyőződésének adott hangot, hogy „[...] a szerencsétlen piavei csatá-

¹ Ifj. BERTÉNYI Iván: A tragédia előszele? A budapesti sajtó Magyarország sorsáról 1918 tavaszán. *Kisebbségkutatás*, 2008/3. 478–481.

² Világtörténelmi kérdések. *Pesti Hírlap*, 1918. június 5. 1.

³ HAJDU Tibor–POLLMANN Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, Osiris, 2014. 330. (a továbbiakban: HAJDU–POLLMANN, 2014)

⁴ LUDENDORFF Erich: *Meine Kriegserinnerungen 1914–1918*. Berlin, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1919. 547.

ban [...] véglegesen elhagyott bennünket a hadiszerecse. A sors nyilván nem akarta, hogy a monarchia ezt a szerencsétlen háborút túlélje.”⁵

A háború utolsó évében ugyanakkor Ausztria–Magyarországnak nemcsak a frontokon szembenálló ellenséges hadseregekkel, hanem a hátszágban szaporodó katonalázadásokkal, sztrájkokkal és utcai tüntetésekkel is meg kellett birkóznia. Mindezt tetőzték a nemzetiségek elszakadási törekvései. 1918 áprilisában a Monarchia „elnyomott népei” kongresszust rendeztek az olasz fővárosban, ahol a képviselők nemzeti önállóságot követeltek. Május 24-én Matúš Dula (magyarosan Dula Máté), a Szlovák Nemzeti Párt elnökének felhívására magyarországi szlovák politikusok titkos gyűlést szerveztek Turócszentmártonban (a korabeli szlovákság politikai, társadalmi és kulturális életének egyik központjában), melynek jegyzőkönyvében rögzítették, hogy önrendelkezést akarnak, elkötelezve magukat a születőfélben lévő csehszlovák állam mellett.⁶ Az értekezleten jelenlévő Andrej Hlinka katolikus pap, a Szlovák Néppárt elnöke ekkor tette azt az elhíresült kijelentését, miszerint „[...] a cseh–szlovák orientáció mellett vagyunk. Az ezeréves házasság a magyarokkal nem sikerült. Szét kell válnunk.”⁷ Hat nappal később az egyesült államokbeli Pittsburghben az amerikai szlovák, illetve cseh emigráns szervezetek küldöttei kidolgoztak egy egyezségokmányt, amiben lefektették a majdani Csehszlovákián belül létrejövő szlovák autonómia alappilléreit.⁸ Június folyamán pedig előbb Franciaország, majd augusztusban Nagy-Britannia is szövetségesként ismerte el a világháború alatt Párizsban emigráns kormányként működő Csehszlovák Nemzeti Tanácsot.⁹

A magyar politikai elit a történelmi államkeret integritásának megőrzésére alapvetésként tekintett. Amikor 1918 szeptemberében az uralkodó megbízásából a korábbi kétszeres (1903–1905, 1913–1917) magyar miniszterelnök, gróf Tisza István a dualista állam balkáni vidékein járt tényfeltáró körúton, még arra figyelmeztette Szarajevóban a délszlávok egységét és önrendelkezéshez való jogát hangsúlyozó boszniai szerb, illetve horvát politikusokat, hogy „Magyarország elég erős, hogy ellenségeit összezúzza, mielőtt maga is elpusztulna”.¹⁰ Hazafelé tartva, Eszéken pe-

⁵ JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1933. 255–256.

⁶ SZARKA László: *A multietnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában 1918–1992*. Pozsony, Kalligram, 2016. 61. (a továbbiakban: SZARKA, 2016)

⁷ G. KOVÁCS László: „Szlováknak születtem, szlovák vagyok.” Andrej Hlinka magyarhoni évei: vázlat politikai pályájának 1918-ig tartó szakaszáról. *Limes*, 1999/1. 104.

⁸ PALOTÁS Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest, Osiris, 2003. 114.

⁹ HAJDU–POLLMANN, 2014, 325.

¹⁰ TONELLI Sándor: *Tisza István utolsó útja (Sarkotić István báró vezérezredes, Bosznia–Hercegovina utolsó tartományi főnökének naplója)*. Szeged, A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Barátság Egyesülete, 1941. 97.

dig közölte Ante Pinterović horvát politikussal, hogy a dualizmus rendszerét mindenáron fenn kell tartani, más út nem is lehetséges.¹¹

Tisza Istvánnál békülékenyebb hangot ütött meg a parlamenti ellenzék egyik vezéralakja, a Függetlenségi és 48-as (Károlyi) Párt feje, gróf Károlyi Mihály. 1918 szeptemberének utolsó napjaiban – a szövetséges Bulgária összeomlásának és fegyverletételének árnyékában – az arisztokrata tárgyalásokat kezdeményezett Budapesten nemzetiségi képviselőkkel. Pártja nevében a horvátokat illetően hajlandó lett volna lemondani Horvátországról, Dalmáciáról és Bosznia–Hercegovináról, amennyiben Magyarországnál maradhatnak a Dráván inneni délszláv területek, továbbá sikerülne megoldást találni a fumei kikötő magyar használatára. A románoknak széles körű autonómiát ajánlott, illetve részvételt a majdan megalakuló Károlyi-kormányban, továbbá megegyezést egy Erdély kérdését érintő későbbi népszavazás kiírásáról. A gróf előterjesztéseit azonban a nemzetiségi politikusok elutasították, mert tisztában voltak azzal, hogy Károlyi semmi olyasmit nem tud ajánlani nekik, amit a magyar állam nélkül ne nyerhettek volna el.¹²

Károlyi és megbízottjai a szlovákokkal is tárgyalásokba bocsátkoztak. Elsőként az 1905 és 1910 között a magyar országgyűlés képviselőházában helyet foglaló Milan Hodža-t keresték fel, majd Matúš Dula-t. Az egyeztetések alapját a hazánk állami keretein belül létrehozandó szlovák autonómia jelentette, amelynek elfogadását Dula – a gróf memoárja szerint – Károlyi miniszterelnöki kinevezésétől tette függővé. Károlyi ekképpen számolt be a tapasztalatairól: „Az a tény, hogy velem akkor a szlovák autonómiáról, a jövő politikájáról, az új kormányról és az új berendezkedésről tárgyaltak, az ő akkori nyilatkozataikon túlmenően ténnyel bizonyítja azt, hogy a Magyarországtól való teljes elszakadásra akkor, a tőlem ajánlott előfeltételek megvalósítása esetén, a szlovák nép vezeterei éppen úgy nem gondoltak, mint ahogyan nem gondolt rá maga a lakosság.”¹³

Károlyiék a tárgyalások alatt legfeljebb sejtették, de nem tudták, hogy a szlovákok csak taktikai jelleggel, időhúzás gyanánt léptek érintkezésbe velük. Hiszen ahogyan Hodža egy szeptember 27-i levelében megfogalmazta Anton Štefánek későbbi csehszlovák oktatási és népművelési miniszternek: „Feltétlenül szükséges, hogy Károlyiék zablját ne engedjük ki a kezünkől, mert ők most minden kezük ügyébe eső követ megmozgatnak. Engedjük hát, hogy egy kis ideig még örüljenek, és azután végérvényesen lehetetlenné kell tennünk őket.”¹⁴ 1918 őszére ugyanis a szlovák poli-

¹¹ VERMES Gábor: *Tisza István*. Budapest, Osiris, 2001. 462.

¹² HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1978. 271–272.

¹³ KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. Budapest, Gondolat, 1965. 302–303.

¹⁴ SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1999. 135. (a továbbiakban: SZARKA, 1999)

tika valamennyi meghatározó szereplője a különválás mellett tört lándzsát, és népe önrendelkezését, valamint a leendő Csehszlovákiához történő csatlakozását tartotta kívánatosnak.¹⁵

Október folyamán már teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása elkerülhetetlen. Birodalma szétesése közben IV. Károly megpróbálkozott előre menekülni, és – belső konszenzus, valamint külső nagyhatalmi támogatás nélkül – október 16-án uralkodói kiáltványában Ausztriát föderatív állammá nyilvánította. Wekerle Sándor magyar miniszterelnök még aznap bejelentette a budapesti képviselőházban a perszonáluniót, s vele a dualizmus rendszerének végét,¹⁶ Károlyi Mihály pedig kimondta, hogy a háborút elvesztettük, így a továbbiakban csak az lehet a célunk, hogy „a békét ne veszítsük el”.¹⁷ A következő napon Tisza István is helyt adott Károlyi szavainak, beismerve a vereségünket.¹⁸

Október 18-án a képviselőházban a szlovák származású Ferdiš Juriga (magyarosan Juriga Nándor) hosszú beszédben követelt önrendelkezést a szlovák népnek, a még meg sem alakult Szlovák Nemzeti Tanács nevében,¹⁹ miközben a szavait Tisza István „krajcáros komédiának” minősítette.²⁰ Juriga felszólalásával egy időben Milan Hodža *Slovenský Týždenník* című budapesti szlovák politikai hetilapja a szlovákok önrendelkezési jogának elismerését sürgette: „Tudomásul vesszük, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia az önrendelkezés alapján kínálta fel a békét.²¹ Követeljük tehát ezt a jogot nemzetünk számára is. [...] Többet nem kérünk, kevesebbet nem akarunk.”²²

A gyakorlatilag már csak a frontokon létező Ausztria–Magyarország területén októberben sorra alakultak meg a különböző népcsoportok nemzetiségi tanácsai. Elsőként Zágrábban a délszláv, majd Krakóban a lengyel és Aradon a román. Október 25-én, Budapesten a Károlyi-párt, a Jászi Oszkár vezetése alatt álló Országos Polgári Radikális Párt, valamint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt létrehozták

¹⁵ Uő.: A kisnemzeti önrendelkezés esélyei (Szlovák különválás 1918 őszén). In: *Egyetemes Történelmi Tanulmányok XVI.* Szerk. OROSZ István. Debrecen, KLTE, 1987. 35.

¹⁶ A kormányfő beszédét közli: *Képviselőházi napló*, 1910. XLI. kötet. 273–276.

¹⁷ Uo. 277.

¹⁸ Uo. 292.

¹⁹ Uo. 345–357.

²⁰ Uo. 349.

²¹ 1918. szeptember 14-én gróf Burián István osztrák–magyar közös külügyminiszter békejegyzéket intézett valamennyi hadviselő félhez. Ebben a Woodrow Wilson amerikai elnök által 1918 januárjában meghirdetett ún. „14 pont” – amely szöveget a nemzeti önrendelkezésről is – alapján kompromisszumos békét javasolt. A felhívására azonban az antanthatalmak részéről elutasító válaszok érkeztek.

²² SZARKA, 1999, 136.

a Magyar Nemzeti Tanácsot. A Szlovák Nemzeti Tanácsot október 30-án hívták életre Turócszentmártonban, két nappal azután, hogy a Prágában székelő Csehszlovák Nemzeti Bizottság kimondta a független Csehszlovákia megalakulását. Turóc vármegye székhelyén a küldöttek egy nyilatkozatot adtak ki, melyben kinyilvánították a szlovák nemzet csatlakozását Csehszlovákiához.²³ Károlyi a Magyar Nemzeti Tanács elnökeként még aznap táviratot intézett a Szlovák Nemzeti Tanácshoz, melyben elismerte, hogy minden népet megillet az önrendelkezés joga, ám reményét fejezte ki, hogy a szlovákok a nemzeti önrendelkezésüket Magyarország keretein belül óhajtják megvalósítani. A sürgöny úgy fogalmazott, hogy „[...] mély meggyőződésünk és szent hitünk szerint a tót és a magyar nép egymásra van utalva, és hogy békés megegyezésben és testvéri együttműködésben kell keresnünk szebb jövőnket és a jobb életnek feltételeit és biztosítékait.”²⁴ Matúš Dula, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke a válaszában történelmi jelentőségűnek ítélte Károlyiék üzenetét, mert a „[...] mai napon szólt első ízben a magyar nemzet képviselője a szlovák nemzet képviselőjéhez, mint testvér a testvérhez.” Azt azonban a telegramja végén nyomatékosította, hogy a két nép kapcsolatát csakis két külön állam viszonylatában tudja elképzelni, és „[...] a szabad csehszlovák nemzet a magyar nemzetnek jó szomszédja és testvére óhajt lenni.”²⁵

A turócszentmártoni tanácskozással egyidőben tárgyalások zajlottak az északolaszországi Padovában is. Az ősi egyetemi város melletti Villa Giusti-ban Armando Diaz, az olasz haderő vezérkari főnöke egyeztetett Viktor Weber császári és királyi gyalogsági tábornokkal, miután az olasz front összeomlását (a harmadik piavei/Vittorio Venetó-i csata következtében) látva az Osztrák–Magyar Monarchia hadsereg-főparancsnoksága kapcsolatba lépett az olaszokkal a fegyverszünetet illetően. A fegyvernyugvási megállapodást 1918. november 3-án írták alá.²⁶ A szerződés többek között rögzítette az osztrák–magyar alakulatok részéről a svájci határtól Dalmáciáig kiűritendő övezeteket, ami nagyjából egybeesett Olaszország első világháborús hadicéljaival.²⁷

²³ HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* Budapest, Jaffa, 2018. 256–257.

²⁴ Károlyi Mihály távirata a Szlovák Nemzeti Tanácshoz (Budapest, 1918. október 30.). In: *Károlyi Mihály levelezése.* I. kötet. Szerk. LITVÁN György. Budapest, Akadémiai, 1978. 251–252. (a továbbiakban: LITVÁN, 1978)

²⁵ Dula Máté távirata Károlyi Mihályhoz (Turócszentmárton, 1918. november 2.). In: Uo. 254.

²⁶ HAJDU–POLLMANN, 2014, 386–391.

²⁷ A padovai fegyverszüneti megállapodás teljes szövegét közli: Megkötöttük a fegyverszünetet. A fegyverszünet feltételei. *Budapesti Hírlap*, 1918. november 5. 7–8.

A padovai egyezséget – mivel nem volt az olasz vezérkari főnöknek alárendelve – nem tartotta a balkáni antanthadseregre vonatkozóan az azt vezénylő francia tábornok, Louis Franchet d’Espèrey. Csapataival átkelt a Száván és megüzente az őszi rózsás forradalom nyomán október 31-én kormányra került Károlyi Mihálynak, hogy kabinetje képviselőit Belgrádba várja fegyverszüneti értekezletre. A miniszterelnök vezette küldöttség november 7-én tárgyalta a francia főparancsnokkal a szerb fővárosban. A kormányfő másnap visszautazott Budapestre, ezért az ún. belgrádi katonai konvenciót november 13-án magyar részről Linder Béla tárca nélküli miniszter szignálta.²⁸ A 18 pontból álló szerződés egyebek mellett előírta, hogy a Károlyi-kormány köteles kiüríteni a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági vidékeket, továbbá a Szeged–Baja–Pécs–Varasd vonaltól délre eső területeket, tehát a Bácskát és a Drávaközt. A konvenció megszabta azt is, hogy Magyarország 6 gyalogos- és 2 lovashadosztályból álló hadsereget tarthat fenn, és szükség esetén biztosítania kell az antant katonaságának szabad átvonulását az ország egész területén. Emellett az antant megszállási joga hazánk teljes területén minden helysére és stratégiai pontra kiterjedt, melyeknek – a szerződés szövege szerint – „folyamatos kijelölése a Szövetséges Hadseregek Főparancsnokának”, azaz Franchet-nak a hatásköre.²⁹

A belgrádi katonai konvenció nem vonatkozott a történeti Felvidékre, mellyel kapcsolatban a Csehszlovák Köztársaság vezetői területi igénnyel léptek fel. Prágában november 2-án úgy döntöttek, hogy a létrehozandó önálló csehszlovák hadseregnek mielőbb meg kell kezdenie a felvidéki magyar és rutén többségű területek megszállását, hogy a majdani békekonferenciát katonai szempontból kész tények elé állítsák.³⁰ Már azon a napon a néhai császári és királyi 25. morva gyalogezred egy század erejű különítménye Szokolcánál behatolt magyar területre, és a következő napokban idegen uralom alá került Malacka, Nagyszombat és Trencsén is.³¹

A megszállókkal szemben katonai és karhatalmi alakulatok, illetve helyi polgárőrségek vették fel a küzdelmet, sok helyütt sikerrel. Károlyiék azonban a nyílt fegyveres ellenállást, valamint az aktív honvédelmet annak dacára sem támogatták, hogy

²⁸ HAJDU Tibor: A padovai fegyverszüneti és a belgrádi katonai egyezmény. In: *Magyarország az első világháborúban*. Szerk. ROMSICS Ignác. Budapest, Kossuth–Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010. 174–177.

²⁹ A belgrádi katonai egyezmény (Belgrád, 1918. november 13.). In: *Trianon*. Szerk. ZEIDLER Miklós. Budapest, Osiris, 2008. 31–32.

³⁰ POPÉLY Gyula: *Felvidék 1914–1920*. Budapest, Magyar Napló, 2010. 173. (a továbbiakban: POPÉLY, 2010)

³¹ FOGARASSY László: Felvidéki gerillaharcok a Károlyi-kormány idején. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII*. Szerk. BODÓ Sándor–SZABADFALVI József. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1973. 225–226.

a november 12-i lapokban az ország népéhez címzett kiáltványukban leszögezték: a kormány a határokat minden „[...] a nemzetközi jogba ütköző támadás ellen fegyveresen megvédi.”³² Károlyi és a minisztereinek többsége ugyanis elvi pacifista, tehát háborúellenes volt, akik abban bíztak, hogy a győztes antanthatalmak hazánkkal szemben kérésselmentlenül ellenséges hozzáállását a szomszédos népekkel való békés megegyezések révén mérsékelni tudják.³³

A szomszédos nemzetek ezzel ellentétben úgy vélték, hogy jogukban áll birtokba venni az antant által a háború alatti titkos megállapodásokban számukra megítélt területeket. Edvard Beneš, a csehszlovák diplomácia 1915 óta Párizsban „előszó-bázó” vezéralakja november 6-án kelt levelében azért sürgette Georges Clemenceau francia miniszterelnököt, hogy a győztesek nevében csapataik megszállhassák Pozsonyt, Komáromot, Esztergomot, Rimaszombatot, Vácot, Kassát, Eperjest, Csapot és Máramarosszigetet. Másnap Supka Géza, a Károlyi-kabinet prágai követe – és jeles régész–művészettörténész – jelentette Budapestre, hogy a csehszlovák döntéshozók hazánk északi területeire vetettek szemet a Duna vonala–Vác–Gyöngyös–Miskolc–Tokaj–Csap–Máramarossziget–Verecke vonalig.³⁴

A Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekért felelős tárca nélküli minisztere, Jászi Oszkár a nemzetiségek nagyhatalmi segédlettel megvalósítandó önrendelkezése helyett a svájci kantonrendszer mintájára az ország népcsoportok szerinti belső demokratikus föderatív átszervezésére törekedett. S bár tudatában volt annak, hogy a kantonizáció megvalósításának esélye minimális, mégis kísérletet tett a párizsi békekonferenciáig terjedően ideiglenes megállapodásokat kötni a nemzetiségekkel.³⁵ A miniszter a kantonális elképzelést képviselte a Román Nemzeti Tanács megbízottjaival 1918. november 13-án és 14-én, Aradon folytatott tárgyalásain is, amelyek azonban teljes kudarccal végződtek. A román delegátusok ugyanis kifogásolták a megoldás bonyolultságát és a további nemzetiségi konfliktusok kieleződésétől tartva visszautasították Jászi ajánlatát.³⁶

Az aradi tárgyalásokkal egy időben, 1918. november 14-én Karel Kramář, a Csehszlovák Köztársaság miniszterelnöke jegyzéket intézett Károlyihoz, amelyben arra való hivatkozással, hogy a magyar kormány elismerte az október 30-i turócszentmártoni nyilatkozatot, valamint országát az antant szövetségesnek tekinti, követelte

³² A kormány kiáltványa. *Budapesti Hírlap*, 1918. november 12. 9.

³³ SZARKA László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek–kisebbségi politika a 20. századi Kelet–Közép Európában*. Budapest, Ister, 1998. 114. (a továbbiakban: SZARKA, 1998)

³⁴ SUBA János: Demarkációs vonalak Felvidéken 1918. (Kartográfia–elemzés) *Közép–Európai Közlemények*, 2018/1. 109. (a továbbiakban: SUBA, 2018)

³⁵ SZARKA, 1998, 114–115.

³⁶ LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Budapest, Osiris, 2003. 146–150.

a magyar katonaság mielőbbi kivonását a Felvidékről. Táviratában a cseh csapatok intervencióját a szlovákok kérésével indokolta, akik miután „[...] a magyar közigazgatási hatóságok és a csendőrök elhagyták szolgálati helyüket, és az erőszak, az anarchia megakadályozására minket kértek fel.”³⁷ Három nappal később kelt válaszában a magyar kormányfő arra szólította fel Kramář-t, hogy rendelje el a megszálló erők kivonását az országból, mivel jelenlétük és tevékenységük („hogy átvegyék a közigazgatást”) teljesen ellentétes nemcsak a nemzetközi joggal, hanem a belgrádi katonai konvencióval is, melynek 17. pontja a polgári közigazgatást magyar kézben hagyta.³⁸

A magyar kormánynak ütőképes haderő hiányában nem volt megfelelő eszköz a kezében ahhoz, hogy érvényesítse az akaratát a csehszlovák féllal szemben. A hadügyminiszter Bartha Albert egy novemberi minisztertanácson Kunfi Zsigmond népjóléti és munkaügyi miniszter kérdésére nyíltan beismerte, hogy a háborús összeomlás következtében hazánk nem rendelkezik olyan hadsereggel, amellyel bármit is rá tudna kényszeríteni a szomszédjaira. A Felvidéken tartózkodó, zömében irreguláris egységeket pedig nem tartotta elégségesnek arra, hogy – Kunfit idézve – „[...] az entent-tal szövetségben lévő cseh–szlovák állam ellen megszállott területről rendes háborút folytathassunk.”³⁹

Ebben a helyzetben Jászi Oszkár Magyarország peremterületein regionális népszavazások lefolytatását, illetve a provizórikus jellegű tárgyalások megkezdését tartotta célravezetőbbnek. Utóbbira a csehszlovákok is hajlottak, mivel tisztában voltak azzal, hogy hadseregük még közel sem olyan erős, hogy minden megszállt területet szilárdan az uralma alatt tartson. Időt próbáltak tehát nyerni, miközben sürgették a hadifogllyaik hazaszállítását Olaszországból és Franciaországból, valamint a Csehszlovák Légio hazatérésének lehetővé tételét Szovjet–Oroszországból.⁴⁰ A kétoldalú tanácskozásokba emellett azért is egyeztek bele, hogy képesek legyenek meggátolni az esetleges népszavazásokat. Milan Hodža az egy évtized múlva papírra vetett visszaemlékezéseiben úgy fogalmazott, hogy „[...] Szlovákiában mindenáron meg kellett akadályozni a plebiszcitumot.” A későbbi csehszlovák pénzügyminiszter, Vavro Šrobár pedig arról írt a memoárjában, hogy népszavazás révén a magyarok „[...]

³⁷ Karel Kramář távirata Károlyi Mihályhoz (Prága, 1918. november 14.). In: LITVÁN, 1978, 271–272.

³⁸ Károlyi Mihály távirata Karel Kramářhoz (Budapest, 1918. november 17.). In: Uo. 274–279.

³⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Az 1918. november 29-i ülés jegyzőkönyve, 1. napirendi pont. (a továbbiakban: MNL OL, K 27.)

⁴⁰ ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth, 1983. 103. (a továbbiakban: ORMOS, 1983)

kiszakították volna a szlovákokat a csehszlovák államból, de a legrosszabb esetben is nem vesztették volna el Pozsonyt, a Csallóközt, egész Dél- és Kelet-Szlovákiát.⁴¹

Kramář november 23-án visszahívta Budapestről Emil Stodola követet, Milan Hodža-t nevezve ki a helyére. A magyarországi szlovák, és általában a hazai nemzetiségi politikában már az első világháború előtt komoly presztízssre szert tevő Hodža – aki korábban Ferenc Ferdinánd trónörökös egyik tanácsadója is volt – feladata lett a Károlyi-kormánnyal való kapcsolatfelvétel, valamint a likvidációs ügyek intézése. A csehszlovákizmus elkötelezett hívének számított, s bár kimaradt az első csehszlovák kormányból, budapesti missziója jelezte, hogy Prágában azért tisztában voltak a képességeivel.⁴²

Hodža november 25-én érkezett a fővárosba, egy nappal azután, hogy a lapok közölték a kormány proklamációját „a népköztársaság minden nem magyarul beszélő népéhez”. Ebben Károlyiék messzemenő nyelvi jogokat ígértek a nemzetiségeknek, valamint a földbirtokreform és az általános választójog bevezetésének ajánlatával próbálták megnyerni őket Magyarország mellett. Közleményükben gazdasági érveket is felsorakoztattak: „[...] ha az ország sokfelé szakad, akkor a hegyi lakóknak nem lesz gabonájuk, az Alföldön megállnak a gyárak, mert nem lesz szén, ahol fa van, ott nem lesz rét, ahol rét van, nem lesznek erdők. Baj és hiányosság lesz mindenütt.”⁴³

A kormány kiáltványa egészen biztosan nem ért célta Hodža esetében, aki Budapesten elsőként a felső-magyarországi szlovák régió eseményeire, valamint a Szlovák Nemzeti Tanáccsal történő kapcsolatok kiépítésére a kezdetektől nagy hangsúlyt fektető Jászit kereste fel, mivel vele már régebről személyesen ismerték és kölcsönösen tisztelték egymást.⁴⁴ Ezt követően Károlynál járt, akinek átadta a megbízólevelét és közölte, hogy rendezni kívánja a magyar kormánnyal a felvidéki területek katonai és politikai helyzetét. A miniszterelnök tudatta vele, hogy kormánya a felvidéki szlovák többségű járásokban, az úgynevezett „Tót Impérium” területén – melynek tervezetéről a kabinetben belül éles viták folytak – hajlandó széleskörű kulturális és közigazgatási autonómiát, valamint kormányzati kondomíniumot (azaz közös szlovák–magyar fennhatóságot) felajánlani. Szlovák kormányzat alá kerültek volna így a szinte kizárólag szlovák etnikumú vármegyék – Árva, Liptó, Trencsén, Turóc, Zólyom –, illetőleg a többi tíz felvidéki vármegye szlovák többségű járásai. A szlovák közigazgatási terület része lett volna Bártfa, Kisszeben, Eperjes, Késmárk, Igló, Rózsahegy, Pöstyén, Szliács és a Tátra nagy része is, míg a magyar adminisztráció

⁴¹ POPÉLY, 2010, 191.

⁴² SZARKA, 2016, 77–78.

⁴³ A kormány szózata a nemzetiségekhez. *Budapesti Hírlap*, 1918. november 24. 3–4.

⁴⁴ SZARKA László: Jászi Oszkár szlovák kapcsolatai 1918 végéig. *Századok*, 1985/5–6. 1168–1194.

ellenőrzése alatt maradt volna Pozsony, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Dobsina, Gölnicbánya, Kassa és Ungvár.⁴⁵

A kormányfőnél tett bemutatkozó látogatása után Hodža jelentést küldött Prágába, amiben optimistán táviratozta: „Megállapítottam, hogy a szlovák kérdésben a helyzet javulását látom, amennyiben a magyar kormány a szlovákoktól már nem követeli Magyarország integritásának elismerését annak feltételeként, hogy az államhatalmat a szlovák területen a turócszentmártoni Cseh–szlovák Nemzeti Tanácsnak engedjék át. Amennyiben biztosítékot adnak a tekintetben, hogy a magyar kormány hátsó szándékok nélkül átadja a politikai és a katonai hatalmat Szlovákiában, abban az esetben kész vagyok abban az irányban közreműködni, hogy a turócszentmártoni Nemzeti Tanács ez ügyben tárgyaljon a magyar kormánnyal.”⁴⁶

A közelgő tárgyalásokra a Károlyi-kormány az ország teljes széthullását megakadályozó utolsó esélyként tekintett. Ezt támasztják alá a miniszterelnök 1918. november 28-i minisztertanácsi értekezleten elhangzott gondolatai is, melyekben amellett érvelt, hogy az antanthatalmak „[...] addig a magyar köztársaságot el nem ismerik, amíg nem létesítenek megegyezést a nemzetiségekkel. Ha az egyezményt [a cseh-szlovákokkal kötendő – G. M.] nem fogadják el, felborul a helyzet. Rögtön meg kell csinálni a jugoszlávokkal és a német nyelvűekkel is a megegyezést, mely magával fogja ragadni a románokat is.”⁴⁷ Feszülten várhoztak a felső-magyarországi vármegyékben is. Thuróczy Károly nyitrai alispán például azt jelentette a kormánynak, hogy az „[...] egész vármegye szorongva és aggódva várja a budapesti tárgyalások eredményét, és az utolsó órában kérjük minden lehető módon befejezését, és a cseh csapatok azonnali kiharcolását sürgetni, ellen[kező] esetben a közrend és biztonság teljes[en] felbomol, és beláthatatlan események következnek be.”⁴⁸

November 29-én Hodža Budapestre hívta a Szlovák Nemzeti Tanács Matúš Dula vezette hat fős delegációját (Ján Kohút, Ján Ruman, Ľudovít Bazovský, Peter Makovický, Vladimír Fajnor), hogy a magyar kormánnyal közvetlen tárgyalásokat folytassanak. A küldöttek egy előértekezlet keretében megállapodtak abban, hogy a csehszlovák kormánnyal folytatott konzultáció nélkül nem fogadják el a Károlyiék által a „Tót Impérium” részére felajánlott autonómiát.⁴⁹ A két fél között a pesti Astoria Szállóban kezdődtek meg az egyeztetések. A patinás *Pesti Napló* napilap novem-

⁴⁵ Uő., 1998, 121.

⁴⁶ Uő.: A szlovák autonómia alternatívája 1918 őszén. In: „...*ahol a határ elválaszt*”. *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Szerk. PÁSZTOR Cecília. Balassagyarmat–Várpalota, Nagy Iván Történelmi Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szindbád Kht., 2002. 176.

⁴⁷ MNL OL, K 27. Az 1918. november 28-i ülés jegyzőkönyve, 1. napirendi pont

⁴⁸ SUBA, 2018, 110.

⁴⁹ SZARKA, 2016, 79.

ber 29-i kiadása olvasóinak Milan Hodža-t „a tótok egyik legképzettebb és legrokonszenvesebb vezérférfia”-ként mutatta be, míg Jászi Oszkár azt nyilatkozta róla, hogy személyében „politikailag a legmegbízhatóbb egyéniség” a tárgyalópartnere. Azt is hozzátette, hogy „[...] mindkettőnknek az a kiindulási pontunk, hogy provizóriumot kell létesíteni, amely nem teremt befejezett helyzetet a béketárgyalásokig, mert a mai állapotok ránk is, valamint a tótokra nézve is úgyszólván elviselhetetlenek.”⁵⁰

A magyar kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács vezetői között elindult megbeszéléseken Károlyiék nem hivatalos ajánlata a „Tót Impériumot” a Szlovák Nemzeti Tanács irányítása alá kívánta helyezni. E testület ellenőrizte volna az oktatásügyet, a pénzügyeket, továbbá a közigazgatást. Minden vonalon a szlovák lett volna a terület hivatalos nyelve, és a magyart csak a magyar hatóságokkal való érintkezésben, illetőleg az övezetben élő magyar kisebbség vonatkozásában lett volna szükséges használni. Károlyi és Jászi előterjesztésére Hodža egy kilenc pontból álló ellentervezetet készített. Ebben azt követelte, hogy a népek önrendelkezési jogának közös meg egyezéssel történő érvényesítése érdekében a magyar állam az ország „szlovák lakta” területein a teljes állami, kormányzati és katonai hatalmat adja át a Szlovák Nemzeti Tanácsnak. Az ő értelmezésében „Magyarország szlovák lakta területét” a szlovák–magyar nyelvhatár által nem érintett kilenc vármegye (Trencsén, Nyitra, Bars, Turóc, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zólyom), a Csallóköz nélküli Pozsony vármegye, illetőleg Hont, Nógrád, Gömör, Abaúj, Zemplén és Ung vármegyéknek a nyelvhatártól északra fekvő részei alkották. Az ellenjavaslat 7. pontja értelmében ez az övezet „[...] feltétlenül a Szlovák Nemzeti Tanács hatalmában marad. Az országos határok végleges megállapítását az általános békekonferencia fogja eszközölni.” A dokumentum ragaszkodott ahhoz is, hogy a szlovák területekről a magyar reguláris és irreguláris erők – katonaság, nemzetőrség, népőrség – fegyvertelenül távozzanak, a további egyezségek megkötéséig pedig a „Tót Impérium” összes költségvetési kiadását a magyar állam állja. Mindezek felül a két fél kölcsönösen garantálta volna a kisebbségeik nyelvi jogait.⁵¹

A merészebb területszerző célokat dédelgető prágai vezetést nem elégítette ki a Hodža-féle ellentervezet. 1918. december 1-jén ezért arra hivatkozva, hogy budapesti követük túllépte a hatáskörét és önkényesen járt el, dezavualták a politikust. Az erről szóló kormányközlemény szerint: „A csehszlovák kormány részéről senki nem kapott rá felhatalmazást, hogy bárminemű, akár politikai, gazdasági vagy katonai kérdésekről tárgyaljon a magyar kormánnyal [...] Hodža képviselőt csakis azzal a

⁵⁰ Fontos tárgyalások a tótok és románok képviselőivel. *Pesti Napló*, 1918. november 29. 3.

⁵¹ FOGARASSY László: Hodža Milán és a Károlyi-kormány. *Palócföld*, 1990/5. 83–87. (a továbbiakban: FOGARASSY, 1990.)

céllal küldtük Budapestre, hogy szükség esetén tárgyalja meg a volt magyar–szlovák közös ügyek felszámolásának kérdését a volt magyar állammal.”⁵²

Budapesti tartózkodása idején Hodža-nak nemcsak a csehszlovák kormánnyal akadtak nézeteltérései, hanem Fer(di)nand Vix alezredessel, a magyar fővárosba vezényelt francia katonai misszió vezetőjével is. Vix ugyanis még november 30-án, számon kérte őt a cseh alakulatok felvidéki betörései, valamint az általuk elkövetett atrocitások miatt. Hodža azzal védekezett, hogy az intervenciót a szlovákok kérték, hogy megvédjék magukat a magyaroktól. A francia alezredes szerint azonban ez teljesen összeegyeztethetetlen a belgrádi katonai konvenció rendelkezéseivel, a találkozót követően pedig megírta a felettesének, Paul Prosper Henrys tábornoknak, hogy „[...] Magyarország északi határát tehát az én véleményem szerint a csehszlovákoknak nem szabad átlépniük, s ez utóbbiak minden erre a területre irányuló követelését majd csak a békekongresszuson lehet megvitatni.” Henrys a válaszában csak arra utasította Vix-et, hogy segítse elő a magyar és csehszlovák kormányok megegyezését egy demarkációs vonal meghúzásában, amivel elkerülhető a további összeütközés. December 2-án végül Franchet d’Espèrey arról tájékoztatta Henrys-t, hogy Ferdinand Foch marsall határozata alapján a csehszlovák államot és hadseregét a győztesek szövetségesnek ismerték el, akiknek így jogukban áll a Felvidéken tartózkodni.⁵³ Ezzel szemben „[...] föl kell szólítani a magyar hatóságokat, haladéktalanul vonják ki csapataikat a szlovák területekről, ahol – tekintettel a szövetséges megszállásra – semmiképpen sem maradhatnak.”⁵⁴

A francia alezredes az antant döntéséről szóló határozatot 1918. december 3-án nyújtotta át Károlynak. Az aznap esti minisztertanácson Diener-Dénes József külügyi államtitkár olvasta fel Vix levelét, amelyre gróf Batthyány Tivadar belügyminiszter rezignáltan csak annyit felelt: „[...] opponálni nem lehet, ezt végre kell hajtani.”⁵⁵ A magyar kormány válaszjegyzékében,⁵⁶ továbbá a december 5-i újságokban közölt, és a magyar nemzethez intézett kiáltványában leszögezte, hogy azért enged a kényszernek, mert minden erőszakos fellépés csak rontana hazánk tárgyalási pozícióin, a majdani békekonzferencián. Tiltakozik azonban a győztesek fellépése, valamint azon felfogás ellen, mintha Felső–Magyarország elszakítása már befejezett tény lenne.⁵⁷

⁵² POPÉLY, 2010, 205.

⁵³ ORMOS, 1983, 103–104.

⁵⁴ SZARKA, 2016, 81.

⁵⁵ MNL OL, K 27. Az 1918. december 3-i ülés jegyzőkönyve, 4. napirendi pont.

⁵⁶ A kormány válasza. *Budapesti Hírlap*, 1918. december 5. 1–2.

⁵⁷ A kormány proklamációja a magyarsághoz. *Pesti Napló*, 1918. december 5. 3.

Mivel az antant jegyzéke nem határozta meg pontosan, hogy mit kell „szlovák terület” („le territoire slovaque”) alatt érteni, s így a magyar erőket honnan és hová kivonni, a továbbra is Budapesten tartózkodó Hodža nem hivatalos jelleggel folytatta tárgyalásait a magyar kormány képviselőivel.⁵⁸ December 4-én pedig Vix távírókulcsával üzenetet küldött Párizsba Beneš-nek, hogy kérjen felhatalmazást a győztesektől az alábbi városok megszállására: Pozsony, Galánta, Érsekújvár, Komárom, Léva, Ipolyság, Balassagyarmat, Salgótarján, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Nagyrőce, Kassa, valamint onnantól délre Csap–Ungvár vonaláig, továbbá a Dunát egészen az Ipoly torkolatáig szerezze meg határu.⁵⁹

Vix alezredes hozzájárult, hogy a magyar és csehszlovák fél közvetlenül egyezzenek meg egy ideiglenes demarkációs vonalról, míg a végleges határokról nem születik döntés. A Károlyi-kormány álláspontja az volt, hogy a felvidéki területek kiürítése nem politikai kérdés, hanem stratégiai célszerűség dolga, ezért a Hodža-val történő tárgyalások lebonyolítását Bartha Albert hadügyminiszterre bízták. A két politikus 1918. december 6-án állapodott meg a demarkációs vonalról. A magyar csapatok ennek értelmében parancsot kaptak arra, hogy ellenállás nélkül vonuljanak vissza a csehszlovák uralom alá kerülő területekről, melyeknek határát Dévény-újfalu–Szentgyörgy–Galánta–Verebély–Bát–Korpona–Gács–Nyusta–Nagyrőce–Gölnicbánya–Lemes–Gálszécs–Nagymihály–Szobránc–Homonna–Mezőlaborc települések jelentették.⁶⁰ E demarkációs vonalat december 8-án részben módosította egy tárgyalás a pozsonyi magyar katonai kerületi parancsnokság és csehszlovák hadsereg között, aminek részeként a magyar fél átadott egy újabb sávot, benne Szentgyörgyöt és Szeredet a környékével együtt. Feltehetőleg azért, mert ez jobban megfelelt az etnikai határnak.⁶¹ A magyarok által kiürítendő területek vonala egyébként nagyjából–egészében megegyezett a szlovák–magyar nyelvhatárral. Az 1910-es népszámlálás adatai alapján ugyanis a csehszlovák uralom alá került országrész 1 972 866 lakosából mindössze 220 571, tehát a népesség 11,2%-a volt magyar anyanyelvű.⁶²

A Bartha–Hodža-egyezmény másolatát a csehszlovák politikus megküldte Vix számára is, ám utóbb bonyodalom támadt abból, hogy azt a magyar hadügyminiszter aláírta-e, vagy sem? Tudniillik, a budapesti csehszlovák küldöttség hiva-

⁵⁸ POPÉLY Gyula: *Felvidék 1918–1928. Az első évtized csehszlovák uralom alatt*. Budapest, Kárpátia Stúdió, 2014. 21.

⁵⁹ FOGARASSY, 1990, 78.

⁶⁰ SUBA, 2018, 111.

⁶¹ FOGARASSY, 1990, 79.

⁶² POPÉLY, 2010, 213.

talos papírján továbbított küldeményen a cseh fordításban szerepel egy bizonyos „Dr. Vojtěch Bartha” szignója, akit a szöveg „uherský ministr války”, azaz magyar hadügyminiszterként jelölt meg, annak ellenére, hogy Barthának nem volt doktórátusa, a Vojtěch pedig magyarul nem Albertet jelent, hanem Bélát.⁶³ Amikor Hodža 1929-ben egy dokumentumkötetben leköszölte a táviratot,⁶⁴ Bartha nyilvánosan cáfolta, hogy saját kezűleg valaha is aláírta volna az inkriminált egyezményt.⁶⁵

Prágában a december 6-i megállapodás komoly nyugtalanságot váltott ki, mert tartottak attól, hogy a békekonferencia ezt a vonalat teszi majd meg végleges országhatárnak. A minisztertanács ülésén Kramář állítólag dühében ököllel verte az asztalt.⁶⁶ A csehszlovák kormányfő ezért azonnali fellépésre utasította Beneš-t, aki Párizsban rövidesen elérte, hogy az antanthatalmak egy kedvezőbb demarkációs vonalat jelöljenek ki számukra. Clemenceau 1918. december 19-én kelt táviratában arról értesítette Franchet d’Espèrey-t, hogy „[...] Csehszlovákia déli határa a Duna, majd az Ipoly folyó Rimaszombat városig, azután egyenesen halad nyugatról keletre az Ung folyóig, majd annak mentén a régi határig.”⁶⁷

Vix, aki december 20-án még az ügyben intézett felszólítást Milan Hodža-hoz, hogy a csehszlovák alakulatok ne lépjék át a demarkációs vonalat, s főként ne vonuljanak be Kassára, ahogyan tervezték, december 22-én magától a csehszlovák politikustól értesült a Párizsban megítélt újabb kiürítendő területekről. A francia alezredes közölte, hogy ezt addig nem hajlandó a magyar kormány tudtára adni, amíg arról hivatalos értesítést nem kap. Másnap azonban megérkezett az utasítás, hogy az új vonalat ismertesse Károlyival. Vix még aznap átadta az utóbb első Vix-jegyzéknek is nevezett dokumentumot a magyar miniszterelnöknek, melyben az antant Legfelsőbb Haditanácsának döntése értelmében az új csehszlovák–magyar ideiglenes határ a következő volt: a Duna vonala az Ipoly torkolatáig, az Ipoly folyó vonala Rimaszombatig, a Rimaszombattól húzott egyenes vonal az Ung folyó torkolatáig, és az Ung folyó vonala az Uzsoki-hágóig.⁶⁸ December 28-án Károlyi Mihály levelet küldött Vix-nek, amiben közölte vele, hogy az újonnan meghúzott határokat még a csehszlovák megszállás alá került vidékek néprajzi határainak sem lehet tekinteni, mert ezeken belül a túlnyomóan szlovákok által lakott régiókon kívül olyan zóna is talál-

⁶³ FOGARASSY, 1990, 79.

⁶⁴ Dr. Hodža uzaviera dohodu o dočasnej demarkačnej čiare. In: HODŽA, Milan: *Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918*. Bratislava, Slovenský Denník, 1929. 64–65.

⁶⁵ Hodzsákék hamis okmányokkal vezették félre 1918-ban a nagyhatalmakat. Aláhamisították egy szerződésre a magyar hadügyminiszter nevét. *Magyarország*, 1929. október 25. 3–4.

⁶⁶ POPÉLY, 2010, 213.

⁶⁷ ORMOS, 1983, 109.

⁶⁸ Uo. 109–111.

ható, amit majdnem kizárólag magyarok laknak. Továbbá: „A csehek által követelt magyar területek soha nem tartoztak a cseh királysághoz. A történelem egyetlen időszakában sem alkottak a magyar államtól különálló tartományt, s így sem a csehek, sem a szlovákok nem követelhetik egy soha nem létezett »Szlovákia« »történelmi« határait.”⁶⁹

A történelmi és etnikai érvek ellenére – melyek egyáltalán nem találtak megértésre a párizsi döntéshozók soraiban – 1918. december 28-án a magyar kormány tudomásul vette az antant utasítását és hozzáfogott a kijelölt felvidéki területek kiürítéséhez. Ez által pedig rövid életű Bartha–Hodža-egyezmény alig három hét alatt az érvényét veszítette.

⁶⁹ Károlyi Mihály Fernand Vixhez (Budapest, 1918. december 28.). In: LITVÁN, 1978, 351–355.

